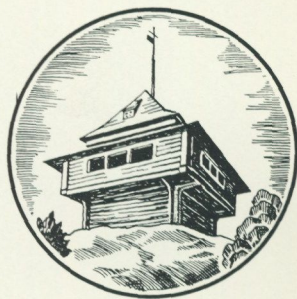

Fataburen 1977

Fataburen 1977

Fataburen

1977

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Göran Rosander

Pärmens färgbild: Montebello, fasaden mot Vaxholmsfjärden. Akvarell
av Fritz von Dardel, 1890-talet. Privat ägo.

Tryckt hos Berlings, Lund 1977
ISBN 91 7108 144 5

Montebello, Fritz von Dardels sommarnöje vid Vaxholm

Angela Rundquist

Karl XV:s mångfrestande vän officeren, hovmannen, ämbetsmannen och konstnären Fritz von Dardel (1817–1901) har med penna och pensel skänkt eftervärlden ett omfattande tids- och miljödokument av stort kulturhistoriskt värde.

Sexton år gammal lämnade han sitt föräldrahem i Schweiz för att utbilda sig till officer i sin mors hemland, Sverige. Fadern, Georges Alexandre Dardel, schweizisk kapten i engelsk tjänst, hade efter den engelska belägringen av Köpenhamn 1807 under en provianteringsresa i Skåne lärt känna den unga änkegrevinnan Sophie Wachtmeister född Lewenhaupt med vilken han gifte sig 1809. Alliansen mellan en fattig obetitlad utländsk officer och en svensk högadlig kvinna var ovanlig. Hennes släktingar utverkade att G. A. Dardel adlades 1810. Banden med den svenska aristokratin stärktes genom äldste sonen Fritz' giftermål 1846 med den vackra och eftertraktade arvtagerskan Augusta Silfverschiöld från Koberg i Västergötland. Paret bosatte sig i Stockholm och fick fem söner och två döttrar. Den originelle och osvenskt livlige officeren uppskattades i alla miljöer och kom tidigt med i vän- och konstnärskretsen kring Karl XV. Han tjänade vid hovet till 1872. Redan 1864 hade han begärt avsked från armén för att tillträda posterna som chef för Överintendentsämbetet (sedermera Kungl. Byggnadsstyrelsen) och preses i Akademien för de fria konsterna (Konstakademien). Han ansåg själv att han hade sin kunglige vän att tacka för utnämningarna. Som hög civil ämbetsman i konstens och byggnadskapens tjänst fick han många uppdrag; han var ordförande i Nationalmusei nämnd och Svenska slöjd-

föreningen och medlem i kommittéer för konst- och världsutställningar världen över. Tjänsteresorna inom och utom Sverige blev många.

Alltsedan ynglingaåren var det tecknandet och måleriet som gav Dardel den största glädjen i livet. De äldsta bevarade akvarellerna av hans hand är från 1832. Två vintar i början av 1840-talet avbröt han med faderns tillstånd sin militära utbildning för att studera akvarellmålning i Paris. Konstnärer både inom och utom landet var hans nära vänner. Under sin militära och civila yrkesutövning, i familjelivet och sällskapslivet bar han alltid med sig ritblocket, i vilket han med humor och intresse fångade okonventionella ögonblicksbilder av människor och händelser, ibland karikerande, men aldrig elakt.

Så länge svärfadern, Nils August Silfverschiöld, levde tillbragte Fritz och hans familj somrarna i Västergötland på de silfverschiöldska egendomarna Koberg och, framför allt, Råbäck, högt älskat av alla. Efter svärfaderns död 1879 var det slut med sommarvistelserna på Råbäck, och Fritz måste skaffa ett eget sommarställe åt sig och de sina. Nästan alla de sju barnen var nu vuxna och bildade under 1880-talet egna familjer. Dardel ville finna ett hus rymligt nog att kunna ta emot tre generationer, inte långt från Stockholm så att storfamilijs herrar kunde komma ut dagligen.

Montebello förvärvas

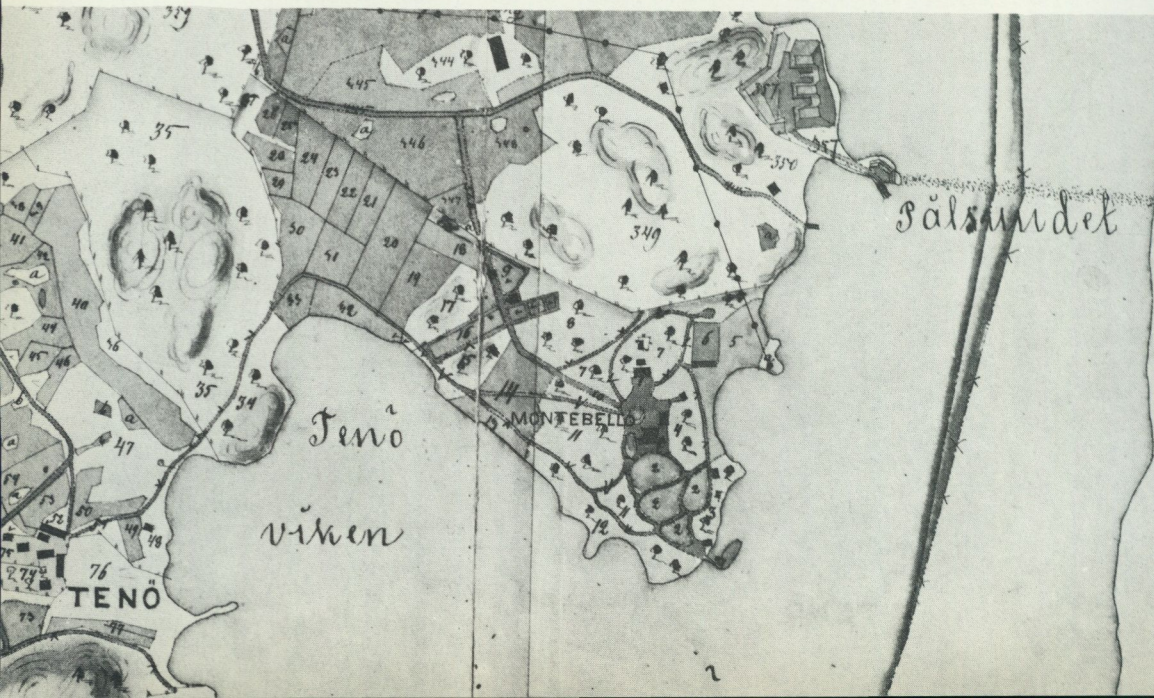
Nils von Höpken, herre till Bogesunds fideikommiss i Uppland, avstyckade tidigt områden av sina domäner för sommarvillbebyggelse. Den första sommargäs-

ten på Montebello, avsöndrad lägenhet från hemmanet Tenö gård under Bogsund, var William Lindberg, framstående varvsägare i Stockholm. Han arrenderade marken 1862 på 20 år och lät bygga husen 1865. Lindberg dog 1877, och dödsboet tillsammans med Höpkens ombud överlät 1879 återstående tid av arrendet på Fritz von Dardel och sålde äganderätten till husen på ofri grund till honom för 25 000 kronor. Efter besvärliga förhandlingar med Höpkens ombud förnyades kontraktet 1892 på 16 år. Byggnaderna skulle efter 1908 tillfalla Höpken.

Montebello låg sydväst om Vaxholm på en höglänt udde, omgiven av Palsundet i norr och Tenövikens i söder. Södra Vaxholmsfjärden breddade ut sig i öster. Hela ud-

den var rikt bevuxen med lummiga ekar. Från väster ledde en väg in på ägorna utmed trädgårdsland, fruktträdgård och drivhus för krukväxter och palmer. På Dardels tid fanns sparrisodlingar. På ömse sidor om vägen fanns bergbackar, smala gångstigar och åker. Man passerade genom en park innan man nådde huvudbyggnaden, som vette mot fjärden och omgavs av en grusplan. Köksflygeln i nordväst var förbunden med stora huset med en trätrottoar. Längre mot väster låg stall, uthus och hönsgård. I en norrslutning ledde en stigen till torrtoaletten med plats för tre personer. Framför östra fasaden stod en trädgårdsstaty, en naken figur, i en rund plantering, och stora gräsplaner breddade ut sig mot vattnet och "bryggan", en gammal

1. Karta över Montebello-området upprättad 1870-74. 1 Lägenheten Montebello. 2 Gräsplaner med gångar. 3 Backe. 4 Backe med väg. 5 Äng. 5a Backe. 6 Åker. 7 Park med vägar. 8 Backe med väg. 9 Trädgårdsland med drivhus och gångar. 10 Utkörsväg. 11 Park med vägar. 12 Stranden. 13 Äng med väg. 14 Åker. 15 Bergbacke med väg och gångar. 16 Trädgårdsland. Lestugan låg före 1901 ovanför 15, efter 1901 snett bakom stallet. Lantmäteristyrelsens arkiv.

2. William Lindberg, känd varvsägare från Stockholm, bodde på Montebello 1862–1877. Här syns hans familj på gräsplanen i sluttningen mot söder. Man ser från vänster entréverandan på västra fasaden och södra gaveln med tre sovrum i rad.

pråm som Lindberg låtit sänka i vattnet; en del av den blev till brygga, resten till badhus med nedsänkt träsump. Vid Pålsundet låg ett båtskjul och trädgårdsmästarbostaden med uthus. Dardel lät uppföra en lekstuga åt sin yngsta dotter Amelie till hennes 13-årsdag sommaren 1879. Promenadstigar löpte längs alla stränder.

På motsatta sidan av Pålsundet, på Vaxön, kunde man se villan Monte Christo, på Lindbergs tid ägd av en kapten Sterky (far till socialistledaren Fredrik Sterky), på Dardels tid militärboställe. Närmaste granne på andra sidan Tenövikens var Tenö gård, nu riven. En arrendebonde med

hustru och dräng skötte gården. Den hyste sommargäster någon gång under 1890-talet. Dardel nämner att "doktor Svalander som har sitt sommarnöje på Tenögården" kommer över till Montebello och tittar till sonen Nils' skadade ben. Vid Pålsundet, nära Montebellos ägor, låg befästningar och en stuga för vakten. Pålar var nedslagna i sundet så att endast en smal passage för små båtar lämnades öppen. När bron till Vaxön byggdes förstördes en del av befästningarna på land. Två klappbryggor gick ut i Pålsundet, nära vaktstugan. Läget var idealiskt. Det stora flyttlasset på våren kom med ångbåten till Montebellos egen

3. Montebellos östra fasad mot södra Vaxholmsfjärden. Från vänster syns Fritz von Dardels veranda utanför hans sovrum. Salongen skjuter ut mellan verandorna. Den högra utanför salen var den där kvinnorna helst samlades. Augusta von Dardels sovrum låg rakt över Fritz'.

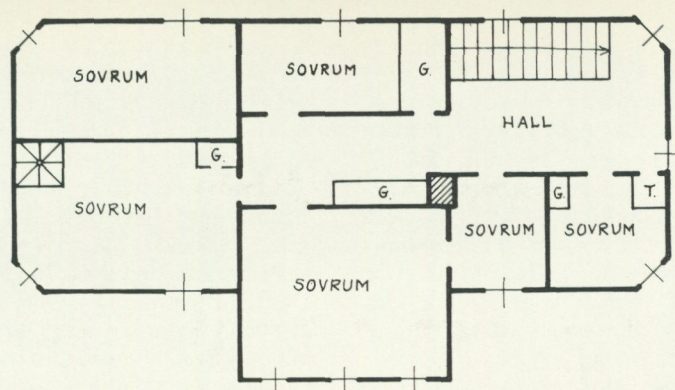
brygga med specialtillstånd. Tenö brygga var annars den varifrån man tog ångbåten till Stockholm.

Husens yttre och inre

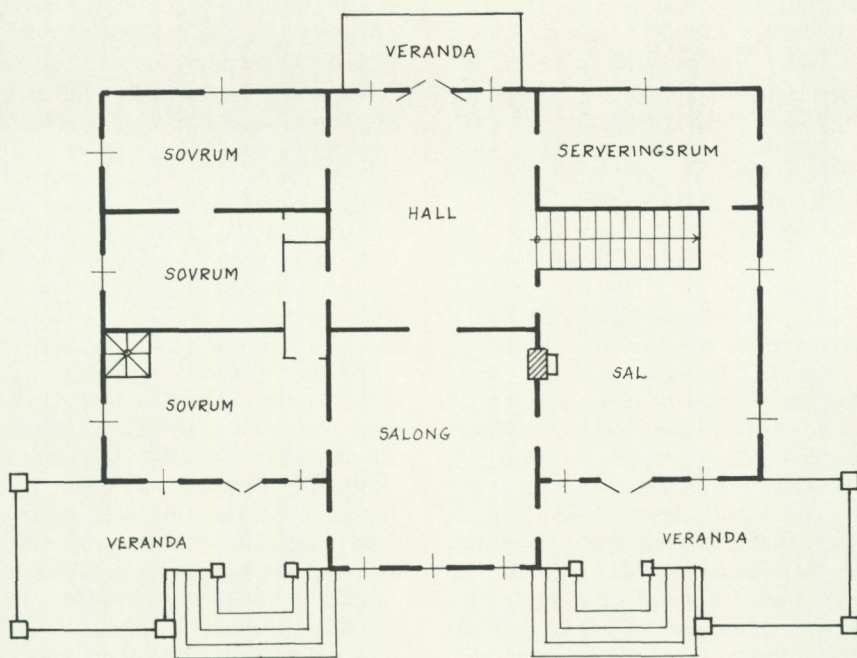
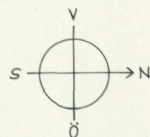
Huvudbyggnaden var en god representant för den då mönsterbildande s.k. schweizerarkitekturen. Den var byggd av trä och hade tre verandor kantade av pelare och balustrader med svarvade dockor, lövsågade lister, foder kring dörrar och fönster, friser och spröjsade fönster. Med ett stort torn på taket stod huset som en "krokan" eller "morisk snickarprakt" högt på udden. Det vilade på en grund av

otuktad sten och var gulmålat med en del snickerier i vitt. Ytterväggarnas gula färg bröts av rektangulära fält av rödmålad fjällpanel. Byggnaden var symmetrisk, övervåningen något mindre än bottenvåningen. Det centrala svarta plåttaket var valmat, de östra verandorna hade tälttak, entréverandan trefallstak. Andra utsprång på huset hade pulpettak.

Barnbarn till Fritz von Dardel har berättat om hur det såg ut på Montebello och ur minnet tecknat husens planlösningar, vilket kompletterar de uppgifter som hans tryckta och otryckta dagbok såväl som bouppteckningen ger. Från entréverandan

ÖVERVÅNINGEN

BOTTENVÅNINGEN

4. Planlösning. Teckning ur minnet av Fritz G. Boltenstern 1975.

i väster kom man in i en hall. Här hängde man av sig ytterkläderna och ställde kappar och paraplyer i ett ställ; efter lekar utomhus lade barnbarnen sina sommarhattar på ett av borden intill väggen, med en mahognyhylla och spegel över. En blomsterurna stod på en piedestal, och pinnstolar var uppradade längs väggarna. Den enda belysningen var en fotogenlampa och två lampetter med stearinljus. Här lekte barnbarnen när det regnade och dukades det för ungdomen vid större kalas. Intill trappan till övervåningen låg serveringsrummet med utgång mot köksflygeln. I det förvarades glas, lackerade brickor, porslin och annat husgeråd i två större skåp, en skänk och en byrå. Här fanns också städredskap, stege och brandspruta.

Rakt fram i hallen var dörren in till salongen, som sköt ut mellan verandorna mot fjärden. Fritz von Dardels stora tub stod här, lätt att flytta ut till någon av verandorna. Rummet var rikt möblerat, lika bekvämt som det i staden, med flera sittgrupper och bord översållade med prydnadsföremål, små dosor av silver och porslin, boktravar som sonen Nils ständigt förnyade. Ett flertal akvareller av Fritz själv och tavlor av andra svenska och utländska konstnärer smyckade väggarna. På en piedestal stod Sergels Amor och Psyche i parian, en gåva av drottning Lovisa. Krukväxter på blomsterbord och en palm fyllde rummet med frodig grönska. En bronskrona i taket gav ljus när det började skymma. Här och i de flesta andra rummen hängde gardiner kring fönstren, och rullgardiner kunde dras ner mot solljuset.

Salen låg i nordost och hade veranda utanför. En kakelugn skänkte värme under kalla och regniga dagar. Alla måltider intogs här vid ett stort bord som kunde förlängas med lösa skivor. En ylleduk låg på mellan måltiderna. Två serveringsbord, två mindre runda bord och 15 rottingstolar tillhörde möblemanget, och naturligtvis blomsterbord med krukväxter. En skärm målad av Dardel som gåva till hustrun dölde en dörr in till serveringsrummet. Här i

matsalen hängde inte mindre än 35 akvareller och pasteller av Dardel, bl.a. de kända, för honom ovanligt stora, Midsommar vid Ulriksdal, Picknick i det gröna, Supé på Stockholms slott och Promenad i Kungsträdgården. Ett förgyllt väggur krönt av en tupp visade tiden, två lampetter och en fotogenlampa lyste upp salen. Golvet täcktes av en vaxduksmatta.

På andra sidan om salongen låg Fritz von Dardels kombinerade sov- och arbetsrum. Därifrån ledde en smal vindeltrappa upp till hustruns sängkammare rakt ovanför. Rummet var möblerat för de olika funktionerna. För sömn och vila fanns en säng och en skinnklädd fåtölj. Ett skrivbord och flera smärre bord fyllde behovet av utrymme för skrivgöromål och måleri, när han inte satt på "sin" veranda och arbetade. För underkläder och hygien fanns en byrå och en kommod med tvättservis. Hyllor för böcker och prydnadsföremål fanns också, liksom en stor avdelningsskärm. Många tavlor hängde även här, bl.a. av Eugène Lami, hans lärare i Paris 1842-1843. På bottenvåningen låg ytterligare två sovrum, ett för den ogifte sonen Nils, bekvämt möblerat, och ett för gästande barnbarn med många sängar, kommoder och lavoarer.

Huvudtrappan till övervåningen mynnade i en rymlig hall, omgiven av sex sovrum. En torrtoalett hade inrymts i norr. Augusta von Dardels sängkammare låg i sydost. Hon sov i en stor mahognysäng och kunde under dagen vila på en schäslong eller i en gungstol med en broderad dyna. En sådan låg också i en bekväm korgstol. Ett syskrin i broderad plysch hörde till inventarierna, liksom ett spelbord. För den dagliga toaletten fanns ett speciellt bord samt en kommod med marmorskiva och tvättservis. Här som i andra sovrum hängde förutom tavlor en spegel på väggen. Det stora sovrummet ovanför salongen med utsikt mot Vaxholmsfjärden användes ofta av dottern Augusta och mågen Carl Hederstierna. Detta och övriga sovrum var möblerade med sängar, schäslong eller soffa, småbord och stolar. I en del fanns förutom byrå och kommod också skrivbord.

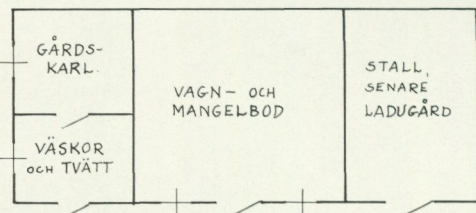
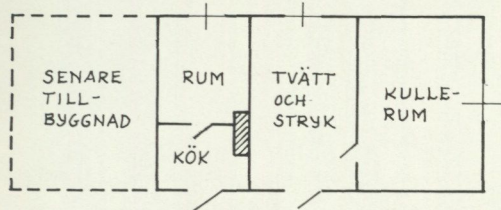
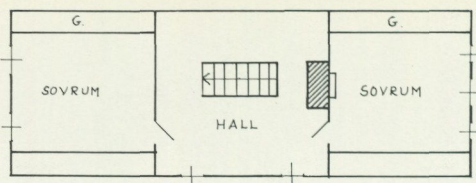
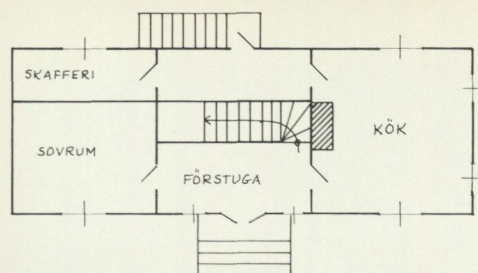
5. I salen i NO intogs alla måltider gemensamt. Gående smörgåsbord serverades från ett särskilt bord. Till söndagsfrukost kl. 10 bjöds alltid biff. Sittande bord kunde dukas för 40 personer, men då utnyttjade man också hallen. Här står Augusta von Dardel med sina döttrar Augusta Hederstierna och Amelie Boltensstern och den senares son Thure; de väntar på att gonggongen skall kalla familjen till bords.

På väggarna hängde akvareller av pappa Fritz.

Verandorna mot öster var möblerade för vila, umgänge och arbete med trädgårdssoffor, korgstolar och bord. På "damernas" veranda utanför salen fanns en schäslong med lösa dynor. På Fritz' veranda hängde en turkisk lykta, ett minne från en resa till Konstantinopel. Båda verandorna var för-

sedda med gardiner mot solljuset som man inte ville utsätta sig för. Trapporna som ledde ner till grusplanen var kantade med krukväxter.

Köksflygeln var ett trähus på stenfot och med halv övervåning, målat i samma färger som det stora huset. I förstugan hängde en telefon på väggen. På nedre botten fanns ett sovrum för kokerskan. Detta

6. T.v. köksflygelns över- resp. undervåning. T.h. överst trädgårdsmästarbostaden, nederst uthuset på Montebellos ägor. Teckning ur minnet av Fritz G. Boltenstern 1975.

liksom de två jungfrukamrarna på övervåningen, var enkelt inrett med få möbler. Kokerskan bodde ensam och hade säng, kommod, ett fällbord och fyra stolar i sitt rum. Det ena övre sovrummet hyste två tjänsteflickor, det andra en. I köket på bottenvåningen stod tunnan som fylldes med vatten från Pålundet. Rinnande vatten fanns inte någonstans på Montebello. I den primitiva källaren under köksflygeln stod ännu en tunna, två flaskor av järnbleck och två isskåp att förvara ömtålig mat i. En filtrerapparat renade dricksvattnet.

Trädgårdsmästaren disponerade rum och kök i ett trähus vid Pålundet. Där fanns också ett tvätt- och strykrum och därintill ett sparsamt möblerat rum som hyste den över sommaren anställda trädgårdskullan. Hur trädgårdsmästarfamiljen hade möblerat finns inga uppgifter om. Tvätt- och strykrummet var utrustat med en pannmur, två byksåar, träbalja, stort tvättbord, två strykbräden och en strykugn med 14 strykjärn.

Väster om huvudbyggnaden låg ett hus

som i sin södra del hade ett utrymme först använt som stall, senare som ladugård. Mitt i huset låg en stor vagns- och mangelbod och på norra gaveln två mindre rum, varav det ena var förvaringsrum för resväskor och tvättkläder, det andra bostad åt gårdskarlen.

Hushållet

För tjänstefolk innebar utflyttningen till stora sommarställen tyngre och obekvämare arbetsförhållanden än i staden. Kraven på mathållning och livsföring var desamma som i stadsvåningen. Det stora sommar-

7. Köksflygeln låg väster om huvudbyggnaden. På den halva övervåningen låg två jungfrukamrar. Fönstren som syns hörde till långsgående garderober. Till vänster på bilden låg kokerskan Emmas rum, där tjänarna intog sina måltider. Kokerskan står i dörröppningen och kullan vandrar iväg med en äggkorg. En barnjungfru passar ett av de yngsta barnbarnen. Bakom köksflygeln låg torrtoaletten i en norrslutning.

1892
M. L. L. L.
- 8 June

8. Till gårdskarlens uppgifter hörde att förse hushållet med ved som kom till Montebellos brygga med skutor.

9. Jungfrun är på väg från köket till serveringsrummet i huvudbyggnadens nordvästra hörn. På entréverandan står Augusta von Dardel längst till höger, omgiven av döttrar, mågar, söner och svärdotter. Kärran dras av sonsonen Fredrik von Dardel, hans syster vakar över att lillebror Nils (konstnären) ej ramlar ur.

hushållet på Montebello med tre generationer samlade krävde en stor tjänarstab. Kokerska, husa och kammarjungfru kom med från stadshushållet. En köksa anställdes över sommaren, en gårdskarl skötte alla grovsysslor som att bära ved och vatten. Till Montebellos brygga kom skutor med ved som kördes på skottkärra till köksflygeln. Med ok och hinkar bars hushållsvattnet från Pålundet, dricksvattnet från en källa vid Tenö gård. Något avlopp fanns inte, vatten och avskräde slängdes i en backe. Isen till issskåpen grävdes ner i en isstack. Gårdskarlen rodde varje morgon till Vaxholm efter färskt bröd, men i stora

hushåll som det dardelska bakades också hemma. Han hämtade också de från Stockholm beställda ingredienserna till matlagningen vid Tenö ångbåtsbrygga, dit han också for med sin roddbåt, då medlemmar av familjen eller besökare skulle anlända eller avlämnas. Förmärare gäster hämtades med häst och vagn.

Det var jungfrurna som såg till att vatten fanns i alla sovrums, att pottor och hinkar tömdes. De bäddade och städade alla rum, även barnbarnens. Augusta von Dardels kammarjungfru var alltid med på Montebello. De första mina meddelare kommer ihåg hette Sophie Carlsson och

Anna Jansson. Den senare hette egentligen Augusta men fick ta namnet Anna, det fanns så många i släkten som hette Augusta. Kammarjungfruns uppgift var att hjälpa sin matmor med av- och påklädning, kamma hennes hår, sätta på en hårprydnad med sammetsband och spetsar, följa henne till matsalen och servera vid bordet.

Kokerskan Emma härskade i köket. Damerna von Dardel stod i tur och ordning för hushållet och gjorde upp matsedlar och inköpslistor tillsammans med kokerskan. Yngsta dottern, Amelie, var mest stadigvarande på Montebello och kom därför främst att leda hushållet. Varje vuxen familjemedlem betalade kr 1:50 per middag. Mathållning var densamma som i staden. Vatten eller rödvin blandat med vatten var måltidsdrycker, det senare ett bruk som Fritz von Dardel troligen medfört från Schweiz. Daglig snaps förekom inte, men väl mjölk. Den fick man från Tenö gård eller från trädgårdsmästaren som höll ko. Svamp, framför allt champignoner, plockades, renades av alla och serverades till smörgåsbordet brynt och spädd med gräddde. Varje söndag stod biff på matsedeln till frukost kl 10. Barnbarnen gick med sina mödrar och plockade bär i skogen. Jordgubbar från egna land, bigarrår och goda äpplen blev uppskattade efterrätter. Det var gårdskar-lens privilegium att plocka jordgubbar, och han klagade bittert hos sin matmor när hennes yngste son Hans med hustru Eva gjorde intrång på hans revir. Konservera i modern mening gjorde man inte, men mina meddelare kommer ihåg att burkar och buteljer sköljdes, så man syltade och saftade säkert för vinterns behov.

Familjen kallades till måltiderna med en gonggong upphängd i en ek utanför entréverandan. Smörgåsbordet dukades på ett särskilt bord i salen; först gick damerna och tog för sig, varefter herrarna "skockade sig kring bordet och länge njöto av dess läckheter". Ingen kommer ihåg att man nånsin åt ute eller på någon av verandorna. Efter varje måltid låste Augusta von Dardel in sockret. Herrarna samlades på en veranda, rökte cigarr och drack punsch.

Tjänstefolket intog sina måltider i kokerskans rum i köksflygeln. På kvällarna kunde det hända att de dardelska barnbarnen slog sig ner bland tjänarna som satt och vilade på kökstrappan. Där kunde de få höra kammarjungfrun Anna sjunga "Uti Vermeland en fager tärna bodde, och många friare till henne gnodde . . ." och annat trevligt i den stilen. På Emmadagen drog hela tjänarskaran till en äng vid infarten till Montebello och höll kaffekalas, som barnbarnen med förtjusning deltog i.

Yngsta dottern, Amelie Boltenstern, medförde egen barnjungfru för att passa sönerna och tvätta deras randiga bomullsbyxor och blusar. Hon utförde också småtvätt åt sin matmor. Någon riktig stortvätt förekom inte på Montebello, men visst tvättades och ströks det mycket. Stortvätten skickades in till staden eller roddes till "en gård vid Askrikefjärden, där man sedan hämtade den". Den stora tunga mangeln med stenkista i Montebellos mangelbod användes inte; man gick hellre över till grannarna på Tenö gård och lånade deras lätta mangel med fjädrar. Nytvättade strumpor torkades uppträdna på läster för att inte krympa. I lästernas skaftända var det hål, och de trädades upp på ett snöre till nästa gång de användes.

Trädgården sköttes till att börja med av en anställd trädgårdsmästare och hans hustru. Som extra hjälp kom en trädgårdskulla över sommaren. Senare arrenderades trädgården ut. Familjen flyttade upp till köksflygeln när Dardels lämnade Montebello på hösten. De såg till att allt stod klart när herrskapet kom ut på våren.

Förströelser, utflykter och umgänge

Främmande flottbesök blev spännande avbrott i den dagliga rutinen med promenader, bad och krocket. Fritz von Dardels dottersson Fritz G. Boltenstern skriver i ett brev: "När någon medlem av något utländskt furstehus passerade med båt skulle flaggor hissas. Att sätta en utländsk flagga under den svenska ansågs inte juste, ja, förolämpande, så det blev den svenska flaggan på tornet och aktuella

10. Intill entréverandan i väster sitter några familjemedlemmar i skuggan. Kullan, anställd över sommaren, räfsar. Fritz von Dardels äldsta dotter Augusta läser oberörd av de yngre syskonens Hans och Amelies småprat vid gungan. Från entréverandan kom man in i en hall, där barnbarnen lekte då det regnade. Sovrum låg längs södra gaveln.

11–12. T.v. Carl och Augusta Hederstierna, t.h. Amelie Boltensstern med sina söner.

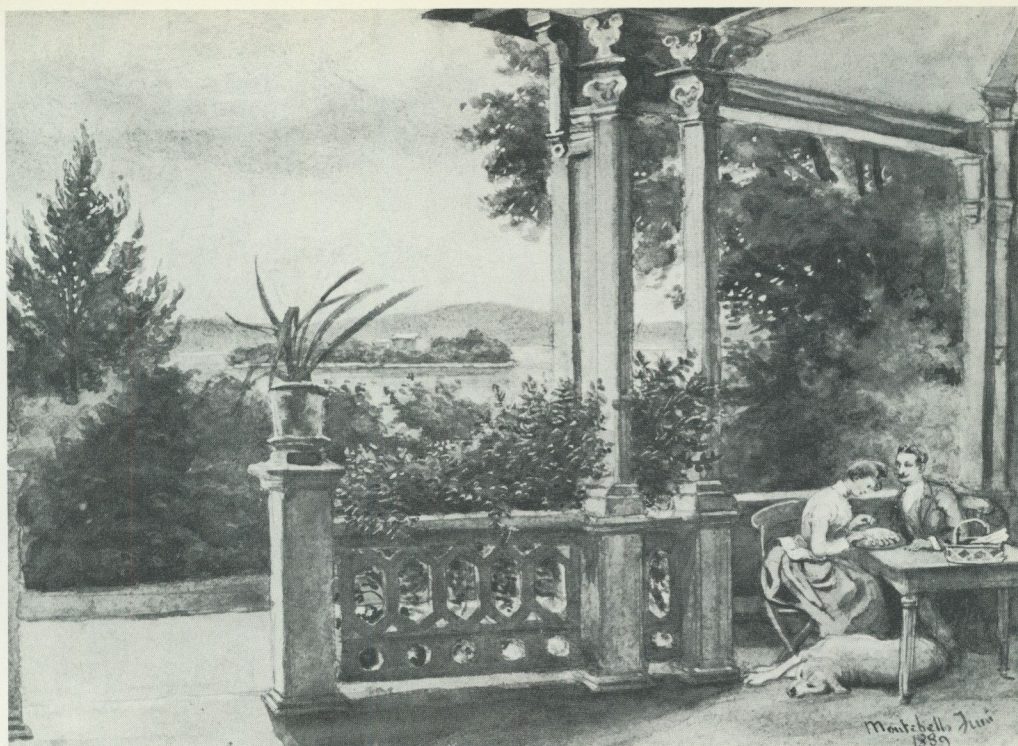

13. Picknick i det gröna 27 juni 1885.

flaggor på övriga stänger. Men vederbö-
rande lands flagga hade man inte alltid,
kanske fanns den inte ens att köpa, så
det blev för damerna att ändra på gamla
el. sy nytt. Det var ett 'snirspan o fäktan'
för att få allt färdigt i tid." När det var
segelregattor vid Sandhamn tändes eldar
på kvällen vid Tenö. Ett nöje var också
att från en förhyrd ångare i sällskap med
vänner åse kappseglingarna på Kanholms-
fjärden. Under hemfärden kunde man då
beskåda illuminerade villor, raketer och ro-
merska ljus på stränderna i skärgården.
Det framgår av Dardels teckningar och
dagbok att flaggor hissades och Monte-
bello illuminerades vid festliga tillfällen
som familjehögtider och flottbesök.

Under det första decenniet på Montebello
flydde Fritz von Dardel från det ibland

bullriga livet och gjorde fisketurer. I juli
1880 begav han sig med två herrar från
Tenö udde i en hyrd kolibribåt, en liten
baldakintäckt ångbåt, till Hummelmora i
närheten av Ljusterö. De anlände framåt
eftermiddagen, fiskade en stund och lade ut
rev. Hela nästa dag fiskade de mellan de
lukulliska måltiderna. Dardel medförde
dryckerna, de andra stod för maten. "Den
enda händelse, som afbröt enformigheten
var, när besättningen på den i närheten af
Hummelmora stationerade pansarkryssa-
ren Kare tog sig ett bad. Klipporna blefvo
med ens betäckta med badande, som rasht
kastade sig i vattnet. På en annan strand
litet längre bort såg jag, på afstånd för-
stås, kvinnornas bad i en enkel inhägnad af
björkar genom hvilkas glesa löfverk man
kunde skymta baderskornas rosiga lemmar

14. Gustaf Adolf och Amelie Boltenstern i en stilla stund på en av verandorna.

och behagliga rörelser, allt under det deras silfverklingande skrattsalvor upplifvade landskapet.”

Man gjorde picknickutflykter till närbelägna vikar och holmar, enstaka besök på restaurangerna i Vaxholm och på Rindön. Ibland var Dardels inbjudna till fest på Vaxholms fästning. Då hämtade slupar.

Efter Fritz' avgång från överintendentens-ämbetet blev det längre sammanhängande perioder för honom på Montebello. Han fick nu mer tid för måleri på verandan och fiske med sina grannar. 1889 begav han sig ensam på ett par dagars utflykt till Sandhamn där han ägnade sig åt att teckna och måla. 1891 besökte en fransk eskader Stockholm vilket föranledde familjen att ge sig ut på Trälhavet för att titta på pansarskeppen. Samma dag eskadern

skulle lätta ankar, utbröt i Vaxholm en eldsvåda som hotade att sprida sig i den starka blåsten. De franska matroserna ryckte då ut och hindrade elden från att gripa omkring sig. Bara två av husen i Vaxholm blev förstörda.

Mot mitten av 1890-talet försämrades Dardels syn; på ena ögat var han redan nästan blind. Han begagnade dock varje tillfälle att rita och måla, särskilt efter naturen, och njöt av den lantliga stillheten på Montebello. Färre och färre gäster kom. Hans egna ord uttrycker väl hur han fröjdades över att komma ut till landet på våren. ”Jag far till Montebello i full vårstämning, de stora ekarna med sin saftiga grönska, ängena liksom en turkisk matta med strödda blommor af alla nyanser, fruktträden i blom...”

Fritz och Augusta von Dardel var mycket fästade vid sina barn och deras familjer, vilka under 1880-talet också var de trängaste gästerna. Alla inbjöd de vänner att komma på middag eller att stanna några dagar. Gästerna på Montebello tillhörde deras vanliga umgängeskrets inom stockholms societeten. Släktingar kom ofta ut. Vänner som hade sommarvillor i Vaxholm rodde över. Teaterchefen Erik af Edholm, Dardels nära vän, for gärna till Montebello. Höpkens tillhörde deras krets i Stockholm och kom ofta på middag. Då Nils von Höpken fyllde år på midsommardagen var det kalas med dans på Bogesund. Där emot förekom grannumgänge sällan mellan familjerna på Montebello och familjerna i villorna på Tenö udde.

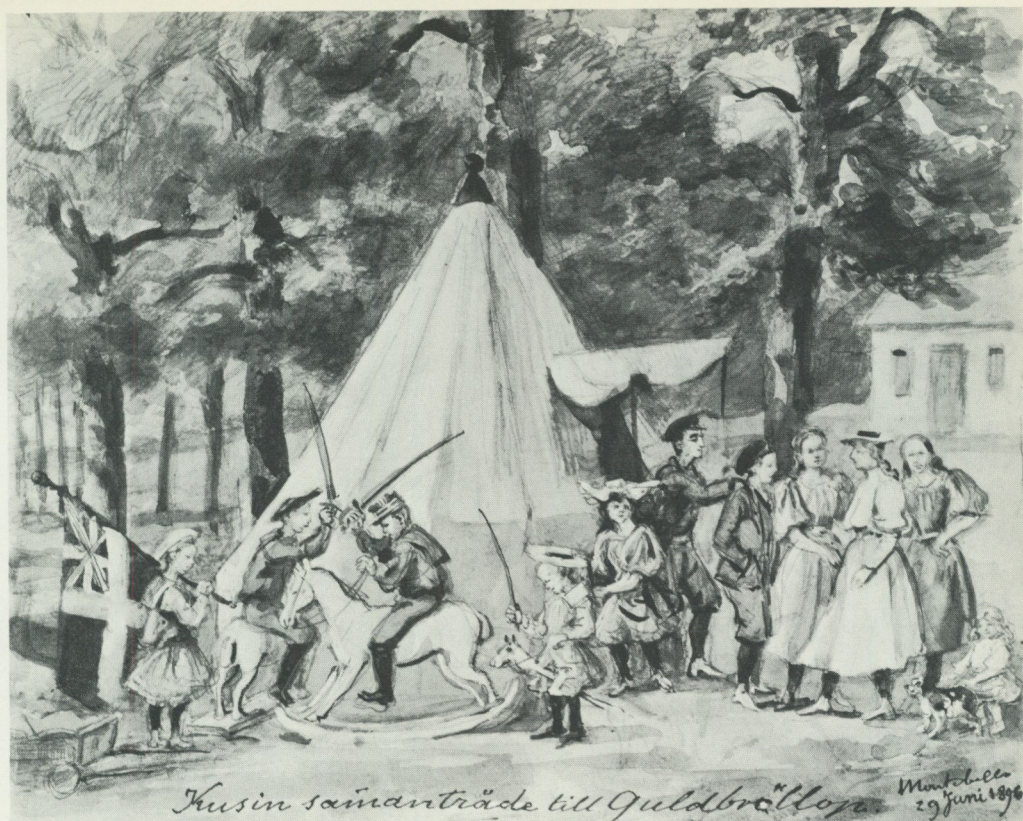
Fritz och Augusta von Dardels gäster sov sällan över; det gjorde däremot gärna barnens vänner. Yngsta dottern Amelie, då

ogift, hade vid ett tillfälle några flickvänner ute. På flickors vis satt de uppe hela natten och pratade. Mamma Augusta blev så orolig då hon på morgonen märkte detta att hon gav dem kaffe med konjak till frukost för att de inte skulle bli sjuka.

Under 1880-talet strömmade ungdomar ut och in på Montebello. De kom med ångbåten eller seglade från Skeppsholmen i hyrda båtar. Många romanser spirade under dessa glada somrar. När stället tillträdde 1879 var endast näst äldste sonen Carl gift, med sin kusin Ebba de Dardel från Neuchâtel. Äldste sonen Fritz August blev förälskad i den "våna och aimabla" Matilda Norlin, gäst hos familjen von Vegesack i Vaxholm och vän till flickorna von Dardel. Det blev förlovning sensommaren 1879 till familjens stora glädje. Äldsta dottern Augusta fick täta besök av sin goda vän Louise Hederstierna och dennas bror

15. Familjen von Dardel har just landat vid Tenö brygga för att ta ångbåten till Stockholm. Där står redan andra resande.

16. I juni 1896 samlades ett par lyckliga veckor unga och gamla ur släkten för Fritz och Augusta von Dardels guldbröllop. Några av pojkarna fick sova i militärtält på gårdsplanen. Mellan deklamationer, tablåer och festmåltider lekte och busade kusinerna, medan de äldre promenerade eller gjorde lustturer med båt.

Carl. Tycke uppstod och det blev förloving. Sommaren 1889 gifte sig Amelie med den unge officeren Gustaf Adolf Boltenstern. I samband med att barnen von Dardel förlovade och gifte sig ordnades alltid fester på Montebello. Gästerna kom med eftermiddagsbåten från Stockholm. Vid 5-tiden intogs middag, de äldre åt i salen och de yngre i hallen där de fick glamma bäst de ville. Sittande bord kunde dukas för 40 personer. Efter middagen promenerade gästerna på gångarna i parken eller tävlade på krocketplanen. En militärmusikkår spelade och de yngre dansade därtill. Kl 10 på kvällen hämtade en

specialbåt, troligen vid Montebellos egen brygga, och förde gästerna tillbaka till Stockholm. Det hörde till dessa fester att sonen Nils deklamerade egenhändigt författade tillfällighetsdikter.

Fritz von Dardels sista decennium på Montebello utmärktes av ett lugnt och stilla liv. Endast då barnbarnen kom blev det liv och rörelse. Hans syster Augusta Ramel från Skåne och hans bror Louis Alexandre de Dardel med hustru Cécile sammanträffade ibland under sommaren, och de åldrande syskonen återupplivade gärna minnen från barndomshemmet Vigner vid Neuchâtel.

17. Tennis tillhörde förströelserna förutom promenader på udden. Huset som skymtar var stall och hyste även gårdskarlen. Hönshuset låg bakom byggnaden.

Den sista stora familjehögtiden på Montebello, ännu levande i några av deltagarnas minne, var Fritz och Augustas guldbröllopsfest den 29 juni 1896. Nästan alla barn och barnbarn var med, liksom en del släktingar. Några tonåriga barnbarn fick sova i lånade militärtält på gårdsplanen. Den stora dagen började med barnbarnens hyllningar på planen utanför verandorna. De sjöng och deklamerade, uppförde tablåer, bilder ur parets liv. Därpå aväts gemensam frukost. Uppvaktningsarna pågick hela dagen. Blommor och telegram strömmade in. Fritz von Dardel lottade ut egna verk till familjen som minne av dagen. Till middagen kom fler gäster. Taffelmusik utfördes av Vaxholms

kustartilleriregementes musikkår. Guldbröllopparet fick uppleva lyckan att se flera generationer hos sig. I hela tre veckor var den stora familjen samlad. Dagarna fördrevs med lusturer på förhyrda båtar, tennis och krocket. Man samlades kring förfriskningar på gårdsplanen. De yngsta plaskade omkring vid stranden hela dagarna.

Så försvann den stora och livliga skaran från Montebello, och Dardel skrev i sin dagbok att "trots nöjet att njuta af min afkommas närvaro och mina syskons sammanträffande troligen sista gången i lifvet känner jag ett visst behag att återtaga mina vanliga sysselsättningar i lugn och stillhet". Han kände sig trött och var be-

18. När krocket introducerades från England strax efter 1800-talets mitt, kom det främst att höra till sommarens fröjder.

19. Guldbröllopet 1896. Längst fram fr.v.: Sophie von Dardel, Fritz G. Boltensern, Nils von Dardel, Thure Boltensern, Fredrik och Brita von Dardel, Georges (med halmhatt) och Hans von Dardel, Amelie Boltensern (f. von Dardel), Matilda von Dardel (f. Norlin). Rad 2 framifrån: Elsa (i rättviksdräkt) och Marthe von Dardel, Cécile de Dardel (f. de Perregaux), Amelie Hamilton, Gustaf och Marie von Dardel. Rad 3 framifrån: Georges von Dardel, Friz von Dardel och hans hustru Augusta (f. Silfverschiöld), Lucie von Dardel (f. Palin), Augusta Ramel (f. de Dardel), Augusta Hederstierna (f. von Dardel). I fonden: Fritz och Nils von Dardel, Gustaf Adolf Boltensern, Carl Hederstierna (lutad mot krukan), Louis Alexandre de Dardel.

drövad över synens fortgående försämring, vilken så småningom helt hindrade honom att ägna sig åt det som varit hans livselixir, att teckna och måla. När han inte längre kunde måla, satt han på sin veranda och rev sidenlappar i remsor att stoppa kuddar med.

Efter Dardels död 1901 bodde hans änka kvar till och med 1907. Sommaren det året blev den sista för familjen Dardel på Mon-

tebello, eftersom kontraktet med von Höpken löpte ut i mars 1908. Under sommaren delades alla tavlor och konstföremål på sju lotter, en för vart och ett av barnen. Augusta von Dardel, som då var över 80 år, avstod från sin andel. Barnen fick ta möbler till ett värde av 100 kr var. Resten av bohaget såldes på auktion. Höpken började därefter hyra ut Montebello. 1917 lät han, enligt ett meddelande till Nordiska museet, riva alla byggnaderna, därför att han var trött på hyresgästernas tjat. I dag är Montebellotomten strövområde, men några husgrunder erinrar fortfarande om den forna bebyggelsen.

Sommarlivet på Montebello framstår ljust och lyckligt i Fritz von Dardels anteckningar och i ättlingarnas berättelser. Visst finns det många som med glädje kan blicka tillbaka på sin barndoms sommarnöjen i Stockholms skärgård, på ställen liknande Montebello med kusinmöten, bad, lek och alltför många solvarma jordgubbar till efterrätt. Men Montebello är ändå unikt, därigenom att dess ägare, Fritz von Dardel, hade förmågan att i otaliga skisser, teckningar och akvareller föreviga det brokiga sommarlivet där och på så sätt förmedla till oss senfödda en mänsklig och värmande bild av ett träslott vid vattnet där alla trivdes och höll av varandra. Hans ritstift har fångat en gången tids människor i lek och på vandring, familjens hundar, siesta i hängmattan, en ung dotter som sömmar på en flagga, trädgårdskullan som räfsar, gårdskarlen som knegar under oket med vattenhinkarna, kokerskan som står trind och god med förklä över magen i den öppna köksdörren – alla finns med. Det är Carl Larsson före Carl Larsson, en oeffterhärmlig svit av stämningsmättade ögonblicksbilder från en stor familjs lyckliga sorglösa sommarmånader, under 1800-talets sista decennier. I omfång saknar den motstycke före kamerans tid.

Källor och litteratur

Otryckta

Kungl. Biblioteket. Dardel, F.v., Memoares.

Handschrift med pennteckningar. I d 9 a: 4–8.

Lantmäteristytrelsens arkiv. Del av karta 1870-74.

Nordiska museets arkiv. Anteckningar om Montebello. 65/1975.

Riksarkivet. Svea hovrätts arkiv. Bouppteckning 1901 nr. 56.

Stockholms stadsarkiv. Bouppteckning 1877 1-135.

Privat ägo. Dardel, F.v., Bokförteckning jemte uppsats öfver konstföremål 1890. Skissblock, teckningar och akvareller.

Tryckta

Ankarberg, C.-H. & Sundberg, Margareta, Lidingön som sommarort. Lidingö 1974.

Asplund, K., Nils Dardel. 1. Ungdomstiden. Sthlm 1957.

Bergengren, K., Skärgårdsbåt till sommarnöjet. Med en skeppskatalog av B. Friberg. Sthlm 1965.

Beskrifning jemte statistisk tabell och karta öfver Östra Ryds socken belägen i Stockholms län och Danderyds skeppslag. Sthlm 1851.

Dardel, F. v., Dagboksanteckningar 1873-1876. Sthlm 1916.

- Dagboksanteckningar 1877-1880. Sthlm 1918.
- Dagboksanteckningar 1881-1885. Sthlm 1920.
- Minnen från senare år. Sthlm 1931.

Dardel, G. v., Lyckliga hov, stormiga år. Sthlm 1953.

Edholm, E. af, Mot seklets slut. Sthlm 1948.

Eklund, H. & Sjöberg, G., Skärgården förr. Sthlm 1969.

Färg och form. Katalog 107. Minnesutställning öfver Fritz von Dardel. Sthlm 1940.

Förteckning på villor och sommarställen i Stockholms omgifningar, deras egare och hyresgäster. Sthlm 1888.

Hellspång, M. & Löfgren, O., Land och stad. Lund 1972.

Linde, U., Anteckningar om schweizerstilen. Sthlm 1959.

Lundin, C., Nya Stockholm under 1800-talet. Sthlm 1890.

- Stockholmska sommarnöjen förr och nu, i Svea, Folk-kalender för 1894. Sthlm 1893.

Rosén, S., Hjälpreda vid kulturhistorisk byggnadsinventering. Sthlm 1967.

Stavenow-Hidemark, Elisabet, Villabebyggelse i Sverige 1900-1925. Sthlm 1971.

Summary

Montebello, Fritz von Dardel's summer house near Vaxholm

Fritz von Dardel (1817-1901), officer, courtier, official, artist and friend of Charles XV, captured all the environments he visited on his sketch-block. Private collections contain innumerable drawings and watercolours in which he immortalized the happy summers he spent with his large family on his property Montebello near Vaxholm on the coast north of Stockholm. In 1879 he leased the land and became owner of the houses. Montebello was beautifully situated on a headland. The main building was a large and splendid wooden house of two storeys, an excellent representative of what was known as Swiss architecture, with its verandas, pillars, fretsaw work and towers on the roof. The house was painted yellow with sections of a red scaled panelling and with details in white. The ground floor contained a pantry, a hall, a dining-room with a veranda, a drawing-room and three bedrooms, one of which was Dardel's combined bedroom and study with a veranda outside. The upper floor contained six

bedrooms and a dry closet around a spacious hall. The kitchen was located in a separate building which also had quarters for the cook and three maids. The stable, with rooms for the caretaker, outhouses, a henhouse, an earth closet and a dwelling for the gardener, were sited farther away. A park with tall oaks and large lawns surrounded the main building, paths were laid out over rocky slopes, meadows and along the shores. The main building was generously and comfortably furnished for family and social life. The way of life did not differ from that common in town. It was characterized by 19th century upper class standards and values. Numerous guests came to Montebello during the 1880s. Big parties were held at Montebello in connection with engagements and weddings within the family. When Fritz von Dardel died in 1901 his widow stayed at Montebello until the contract expired in March 1908. The owner then let the buildings but had them pulled down in 1917.